

Девдюк
опонентка
науки ФФФВ.133.108
д. філос. н., проф. Гальчук О. В.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.108
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, професору,
професору кафедри світової літератури
факультету української філології,
культури і мистецтва
Оксані ГАЛЬЧУК

ВІДГУК

офіційного опонента **Девдюк Івanni Василівни**, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства Карпатського національного університету імені Василя Стефаника про дисертацію **«Художня інтерпретація екзистенціалістських мотивів у романістиці Кормака Маккарті» Шевченко Ірини Ігорівни**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність теми дисертаційної роботи. Екзистенціалізм став одним із найбільш впливових інтелектуальних рухів середини ХХ століття, суттєво позначившись на характері художнього мислення епохи. У повоєнний період він виконував важливу функцію антикризового механізму, що уможлиблював осмислення травматичного досвіду доби. Тож не дивно, що з розвитком постмодерністських тенденцій екзистенціалістська проблематика не втратила свого значення, а набула нових форм і способів художнього втілення. Це виразно простежується у творах Дж. Барта, К. Воннегута, Дж. Фаулза, Е. Берджеса, Дж. Барнса, Іена Мак'юена та інших авторів, у яких екзистенціалістські мотиви переосмислюються відповідно до нових культурних і естетичних умов. До цього контексту закономірно належить і романістика Кормака Маккарті, позначена глибокою філософічністю та оригінальною художньою манерою.

Попри значну увагу до творчості письменника, проблема художньої інтерпретації екзистенціалістських мотивів у його романах не отримала системного висвітлення. Наявні праці зосереджені переважно на окремих аспектах поетики, стилю чи тематичних доміант прози К. Маккарті. Відтак залишається недостатньо з'ясованим місце автора в розвитку сучасної американської літератури. Так само потребує належного осмислення специфіка функціонування екзистенціалістського дискурсу в новітній прозі США. Актуальність дослідження посилюється необхідністю уточнення понятійно-термінологічного апарату, пов'язаного з інтерпретацією екзистенціалізму в постмодерному контексті, що передбачає чітке розмежування класичних моделей екзистенціалізму та його трансформованих художніх модифікацій на сучасному етапі. Тож з огляду на вище наведені аргументи, вважаю тему дисертаційного дослідження Ірини

Шевченко своєчасною, науково значущою та такою, що відповідає актуальним запитам сучасного літературознавства.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичне та/або експериментальних). Наукова новизна представленого дослідження не викликає сумнівів, адже в ньому вперше в українському літературознавстві здійснено комплексне дослідження романістики Кормака Маккарті в контексті розвитку американського екзистенціалізму. Вагомими здобутками, які засвідчують новаторський характер дисертації, є: 1) поглиблення літературознавчого дискурсу сучасної американістики; 2) збагачення методологічного інструментарію для досліджень екзистенціалізму в контексті літератури постмодернізму й метамодернізму; 3) розвиток досліджень стосовно осмислення ключових екзистенціалістських концептів в період кінця ХХ – початку ХХІ століть; 4) уведення в науковий обіг англомовних критичних праць, присвячених творчості К. Маккарті та проблемам екзистенціалізму. Безсумнівним внеском дисертантки є створення типології (Додаток В) художнього втілення екзистенціалістських мотивів у структурі ідіостилю Кормака Маккарті з окресленням закономірностей їх функціонування в прозі письменника.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Робота поглиблює теоретичне й методологічне підґрунтя для вивчення екзистенціалістських мотивів у літературі кінця ХХ – початку ХХІ століть, уточнюючи наукові уявлення про еволюцію екзистенціалістської парадигми в сучасному письменстві.

Практична цінність отриманих результатів полягає в їхньому потенційному застосуванні в науково-дослідній діяльності для вивчення творчості К. Маккарті, а також сучасних авторів, які культивують екзистенціалістські мотиви у своїй творчості. Основні положення дисертації можуть бути залучені в академічну практику викладання літератури постмодернізму, американської літератури, а також бути корисними під час написання наукових праць різних рівнів.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження обумовлена чітко визначеною методологічною основою, логічною структурою роботи та послідовністю наукового аналізу. Авторка спирається на ґрунтовну теоретичну базу, яка охоплює класичні концепції екзистенціалізму, сучасні підходи до вивчення літератури пост- і метамодернізму, а також актуальні літературознавчі студії, присвячені творчості К. Маккарті. Вірогідність дослідницьких положень підсилена застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціальних літературознавчих методів, що дало змогу всебічно розкрити специфіку екзистенціалістських мотивів у романістиці письменника. Сформульовані в дисертації висновки є логічними, належно вмотивованими, узгодженими з поставленою метою і завданнями дослідження та мають вагомий теоретичний й практичний значення. Переконаливість одержаних результатів увиразнює корпус використаних джерел, який налічує 207 позицій, з них 194 – англійською мовою.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертаційне дослідження засвідчує належний рівень виконання поставленого наукового завдання. Авторці вдалося досягти заявленої мети – з'ясувати «специфіку екзистенціалістських мотивів у романістиці Кормака Маккарті та особливості їх художньої репрезентації в межах ідіостилію письменника» (с. 14). Усі задекларовані у вступі завдання реалізовані повною мірою. Здобувачка продемонструвала добрі навички володіння методологією наукового дослідження, уміння формулювати проблеми, добирати адекватні методи аналізу та ефективно застосовувати їх у роботі з художнім матеріалом. Обраний методологічний інструментарій відповідає меті й завданням дисертаційної роботи та використовується системно й аргументовано.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Авторська позиція, формулювання методологічних засад та основні положення роботи оприлюднені на 4 наукових і науково-практичних конференціях різного рівня. Напрацювання дисертантки викладені у 8 публікаціях, з них 2 статті в закордонних періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та Web of Science, 2 статті – у наукових фахових виданнях України. Усі публікації одноосібні. Зміст доповідей і публікацій повною мірою відображає базові положення дисертації та підсумки аналітичного опрацювання матеріалу. Кількість і обсяг публікацій відповідають чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Дисертаційне дослідження вирізняється чітко продуманою структурою, яка забезпечує послідовне розгортання дослідницької концепції. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, а також списку використаних джерел і додатків.

У Вступі коректно обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, окреслено методологічну базу, наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів. Усі обов'язкові структурні компоненти вступної частини подано в належному обсязі та у взаємозв'язку, що свідчить про розуміння здобувачкою логіки наукового пошуку й вимог до академічного дослідження.

У першому розділі «Літературний екзистенціалізм у художній парадигмі американського письменства» увагу зосереджено на теоретичному осмисленні екзистенціалізму як філософського та літературного явища та уточненні термінологічного апарату. Дисертантка простежує динаміку розвитку екзистенційних коцептів (свобода, автентичне існування, межева ситуація, відповідальність, абсурд тощо) у філософській думці ХІХ–ХХ ст. – від праць С. К'єркегора до сучасних інтерпретацій, а відтак розглядає особливості їхньої трансформації в американській літературі. З метою уточнення ключових дефініцій Ірина Шевченко розмежує філософський і літературний виміри екзистенціалізму, що дає змогу уникнути термінологічної невизначеності. Вагомим здобутком роботи є запропоноване авторкою власне трактування

поняття екзистенціалістського мотиву, що засвідчує самотійність наукового мислення. У цьому контексті концептуально значущим є аналіз екзистенціалістських мотивів (відповідальність, тривога, страх, відчуження, відчай, смерть), які розглянуто в їхньому взаємозв'язку та функціонуванні в межах художньо-сислової структури прози К.Маккарті. Розділ логічно завершується оглядом наукової рецепції творчості К.Маккарті, де увагу зосереджено на провідних ідейно-тематичних і жанрово-стильових домінантах його прози. Загалом, запропонований у першому розділі аналіз формує належне теоретичне підґрунтя для аналітичних спостережень у наступних структурних одиницях дисертації.

Особливу наукову вагу становлять другий і третій розділи, які демонструють реалізацію авторської концепції на рівні текстового аналізу. Саме в цих частинах найбільш повно виявляється дослідницька стратегія здобувачки, спрямована на виявлення системи ідейно-сислових доміант і механізмів їх художнього втілення у прозі Кормака Маккарті.

Другий розділ *«Розробка аксіологічних мотивів у романістиці Кормака Маккарті»* присвячено аналізу ціннісних структур, які визначають поведінкові моделі персонажів та зумовлюють їхні екзистенційні вибори. Спираючись на класифікацію Е.Фромма (с.50, с.79), Ірина Шевченко послідовно розкриває специфіку осмислення феномену свободи персонажами *«Прикордонної трилогії»* (Бомілли Паргемом, Бойдом, Джоном Грейді та ін.) у двох взаємопов'язаних вимірах: як спротиву зовнішньому примусу та як внутрішньої потреби самовизначення. Детальний аналіз художніх текстів дав змогу показати, як у різних ситуаціях феномен свободи набуває відмінних сислових виявів, зумовлених, з одного боку, об'єктивними обставинами, з другого – ціннісними орієнтирами персонажів. Важливим доповненням дослідження є розгляд уявлень про свободу крізь призму жіночих образів (Алехандри, дуеньї Альфонси, Магдалени), що збагачує дослідження феміністичним виміром.

У підрозділі 2.3. дисертантка на прикладі різних моделей поведінки персонажів у романах *«Старим тут не місце»* і *«Дорога»* простежує способи пошуку автентичного існування: від внутрішньої розщепленості й кризи цінностей (шериф Белл) до прагматичного самоствердження з ознаками незавершеної автентичності (Мосс) та радикальної, але етично деформованої самототожності (Чігур). Аргументованим є висновок про амбівалентний статус Чігура, який наближається до автентичності через послідовне дотримання власного кодексу, однак утрачає її через нехтування свободою та життям іншого. У романі *«Дорога»* запропоновано модель автентичного існування, яка реалізується через збереження людяності в умовах повного руйнування соціально-етичних структур. Вагомим є аналіз образів батька і сина як носіїв внутрішнього «вогню», що символізує спадкоємність духовних цінностей, надію та здатність до морального вибору.

Розділ 3 *«Комплекс танатологічних мотивів у романістиці Кормака Маккарті»* належить до найбільш змістовно насичених частин дисертації. У ньому переконливо доведено, що смерть у художньому світі письменника є наскрізним метамотивом, навколо якого вибудовуються інші мотивні комплекси.

У роботі простежено різні форми його реалізації: тілесність (кров, кістки), сновидіння, занепад традиційного укладу життя, моральна деградація, руйнування природного світу. Ірина Шевченко послідовно розкриває системний характер насильства у романах Маккарті як універсального механізму взаємодії людини з природним світом. Смерть природи, як аргументовано висновує дисертантка, – «це результат насильницьких дій з боку людини; вона спричинена безвідповідальністю, ілюзією безкарності, споживацькою байдужістю, жагою до наживи або ірраціональним страхом перед природним середовищем» (с. 148). Актуальним є узагальнення щодо поєднання тілесного й метафізичного вимірів смерті у прозі К. Маккарті, де фізична тлінність не відокремлена від морального стану світу, а трактується його прямим наслідком.

Сутнісним компонентом розділу є аналіз мотиву відчуження, який Ірина Шевченко розглядає в кількох взаємопов'язаних площинах: відчуження від себе, інших людей, суспільства та природи. У «Прикордонній трилогії», як доводить авторка, він пов'язаний із травматичним досвідом і соціальною маргіналізацією персонажів, тоді як у «Дорозі» сягає крайньої форми – повної редуції соціальних зв'язків.

У підрозділі 3.3., присвяченому концептам страху й тривоги, продуктивним є вихідне розмежування цих понять як взаємопов'язаних, але не тотожних, що забезпечує чітку методологічну рамку дослідження. Дисертантка виокремлює страх змін, ізоляції, втрати ідентичності та небуття, а також форми тривоги, пов'язані з долею, порожнечою, провинною й осудом. У ході аналізу «Прикордонної трилогії» встановлено, що провідними тут є страх втрати ідентичності та страх змін, зумовлені занепадом ковбойської культури, урбанізаційними процесами та руйнуванням традиційного укладу життя. У цьому контексті обґрунтованим є твердження, що для Джона Грейді та Біллі Паргема ковбойство виступає не лише професійною практикою, а визначальним чинником особистісної самоідентифікації. Саме тому модернізаційні процеси постають у їхньому сприйнятті екзистенційною загрозою.

Загалом, зміст практичних розділів засвідчує вміння Ірини Шевченко простежувати внутрішні паралелі між творами та виявляти сталі смислові моделі в межах індивідуального стилю письменника. Дисертантці вдалося органічно поєднувати різні тематичні блоки, здійснювати вмотивовані переходи між ними, не порушуючи логіки дослідження. Тут Ірина Шевченко виявила неабиякий хист глибокого, уважного й спостережливого дослідника. Важливою ознакою наукової зрілості є здатність дослідниці поєднувати теоретичне осмислення проблем з фаховим аналізом текстів. Окремої уваги заслуговують проведені паралелі з іншими текстами, як-от із «Мандрями Гуллівера» Дж. Свіфта, «Утраченим раєм» Дж. Мільтона, «Причинною» Т. Шевченка, «Солодкою Дарусею» М. Матіос та ін. Такі інтертекстуальні зіставлення розширюють інтерпретаційне поле дослідження та увиразнюють систему міжтекстових зв'язків. Окремо хочу відзначити науково коректний, стриманий і стилістично виважений виклад, який сприяє чіткості аргументації та адекватному сприйняттю тексту. Така манера письма підсилює загальну переконливість дослідження і відповідає вимогам сучасного академічного дискурсу.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Аналіз тексту дисертації Ірини Шевченко всі підстави стверджувати, що здобувачка дотрималася вимог академічної доброчесності в повному обсязі. Плагіат у дисертації відсутній.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи обґрунтованість наукових положень і висновків дисертаційного дослідження Ірини Шевченко, вважаю за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, а також вияснити питання, які допоможуть чіткіше окреслити позицію авторки щодо ключових аспектів роботи:

1. У підрозділі 1.1. спостерігається певне порушення історико-генетичної послідовності викладу матеріалу, що частково ускладнює цілісне сприйняття процесу становлення екзистенційної традиції. Дисертантка подає матеріал у послідовності С. К'єркегор – Ф. Ніцше – Ж.-П. Сартр, однак не акцентує на ролі Сартра, який фактично систематизував ідей вже сформованого напрямку ХХ століття. Відповідно в роботі відсутнє чітке розмежування між: передекзистенційними ідеями ХІХ століття (К'єркегор, Ніцше); класичною екзистенціалістською філософією першої половини ХХ століття (Гайдеггер, Ясперс, Марсель); екзистенціалізмом як структурованим напрямом французької школи (Сартр, С. де Бовуар).

2. У дисертації не зовсім чітко окреслено різницю між християнським та атеїстичним екзистенціалізмом, що певною мірою звужує аналітичну перспективу дослідження. Водночас таке розрізнення є принципово важливим для інтерпретації американської моделі екзистенціалістського дискурсу, зокрема творчості К.Маккарті, у якій суттєву роль відіграють біблійні алюзії та релігійно марковані смислові структури. У цьому контексті закономірно потребує аргументованого уточнення питання: до якої з гілок екзистенціалізму художня система Маккарті тяжіє більшою мірою?

3. У дослідженні не представлений огляд критичної рецепції творчості К. Маккарті в українському літературознавстві: у Вступі згадано лише про україномовні переклади прози письменника у виконанні М. Нестелеєва. Включення цього аспекту дозволило б чіткіше окреслити місце письменника в національному науковому дискурсі.

4. Ірина Шевченко активно залучає цитати науковців для аргументації положень дослідження (правда, в тексті вони не виділені лапками). Водночас в дисертації слабо простежується авторська позиція, особливо в частині характеристики персонажів. Робота значною мірою виграла, якби дисертантка частіше висловлювала власне бачення, вступаючи в діалог з попередніми науковцями.

5. Попри доволі солідний обсяг джелельної бази, у ній недостатньо представлені українські дослідження, присвячені проблематиці літературного екзистенціалізму. Доцільно було б, наприклад, взяти до уваги дисертаційні дослідження С. М. Хопти «Парадигма екзистенціалізму в українській літературі кінця ХХ століття: систематика художніх образів та характерів» (2009), І. Малишівської «Проза Валерій Шевчук й англійський роман 50–60-х рр. ХХ ст.:

екзистенціалістська парадигма» (2013), статтю Л. Назаревич «Екзистенціалізм та проблема екзистенційності в сучасному літературознавстві» (2006) тощо. Залучення таких праць розширило б теоретико-методологічне підґрунтя дослідження та увиразнило його країномовний науковий контекст.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Висловлені зауваження не впливають на зміст і сутність дослідження, яке є завершеною й самостійною науковою працею, містить наукову новизну, має теоретичне й практичне значення, характеризується аргументованістю висновків. Робота засвідчує сформованість у здобувачки навичок самостійного наукового мислення, високий рівень дослідницької культури та готовність до наукової діяльності в майбутньому.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація Ірини Ігорівни Шевченко «Художня інтерпретація екзистенціалістських мотивів у романістиці Кормака Маккарті» відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент,
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри світової
літератури і порівняльного літературознавства
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Іванна ДЕВДЮК

